

Kaugel tõsidusest, kuid tõsimurelikult

Kadri Ottenson

Tartu Kivilinna gümnaasiumi eesti keele ja kirjanduse õpetaja

Paljud toredad muutused ja uuendused üldhariduskoolide eesti keele õppematerjalides ei ole kaasa toonud üht eeldatavat ja vajalikku oskust – kirjutada oma emakeeles õigesti, vallata üldtuntud SÕNA õigekirja. Aastate jooksul on suuresti paranenud õpilaste suuline eneseväljendus, esinemistahe ja -oskus, julgus oma mõtteid välja öelda ning omi seisukohti kaitsta. Samas tehakse kirjalikes töodes ootamatuid täheortograafiavigu, mis tekitavad piinlikkust eelkõige kirjutajale. Soovimata analüüsida, miks on õpilasel (ükskõik mis kooliastmes) raske meelde jätta paljude igapäevaelus tarvitataivate sõnade õigekirja, tahan neile appi minna, kui reeglid (kõneks tulevate näidete puhul peaaegu puuduvad) ja harjutamine ei ole õppijaid aidanud.

Kõik on mänguline ja peaks aitama eriti neid õpilasi, kel ei ole hea mälu või kel pole alguses viitsimistki meelde jätta. Nii ütlen vahel tunnis: „On sõnu, mille õigekirja saab endale selgeks teha imelikke seoseid luues. Kui see teid aitab, siis võiksite ..” Ehitan silda, mis on paljudel kordadel õppijaid aidanud, kuid mis on hästi kaugel tõsiteadusest. Nimelt seostan sõnu, mida parajasti õpime või mis on töös toonud vigu, igapäevaeluga, asjadega, mis võiksid aidata õigekirja omandada. Näiteks:

vaRRukas	Kirjutatakse kahe <i>r</i> -iga, sest meil on ju üldjuhul kaks kätt ja kaks varrukast.
kanarBIK	On ilus, suhteliselt madal, üldsegi mitte kõrge ega pikk taim. Nii polegi selle sõna lõpus silpi <i>-pikk</i> .
REVOLutsioon	REVOLvriga tulistatakse ka revolutsiooni ajal, seepärast ongi neil algussilbid samasugused.
kolHOOS, sovHOOS	Ikka oldi suures HOOS, kui tehti koos tööd, nii kolHOOSis kui ka sovHOOSis.

Need olid esimesed sõnad, mida ma õpetasin lastele „eeslisillaga” meelde jätma. Samamoodi oleme õppinud mõne sõna ainsuse osastavat.

- suhKRUT   Ei ole kunagi lõpusilpi *-kurt*, sest egas ainult kurt suhkrut söö. (Suhkur KRUDiseb ka!)
- korsTNAT   Ei ole *korstent*, sest see kõlab nagu *tont*, aga tonte me korstnasse ei taha. (Värskeima ÕSi järgi võib seda sõna siiski kahte moodi käänata.)

Kaua mõtlesin, kuidas jääks õpilastele meelde sõna *õudne* tüvevokaal *e*, kuni rääkisin neile nii:

- õudnE   1. Sõna algvorm on *e*-tähega (nii on ta ka sõnaraamatutes; niisugusena sünnib ta maailma).
2. ÕudnE on nii hirmus, et isegi meie tähestiku esimene täht ei julge sinna minna, seega on õige õudnE : õudsE : õudsEt : õudsEsse .. õudsEid ..

Kas kirjutada üks *i* või kaks *i*-d, on veidra lisaseletusega võimalik meelde jätta näiteks neljas järgmises sõnas:

- apelsIn   Tema on suur, talle piisab ühestki *i*-st, ta saab hakkama.
- mandarIn   On väike, talle on vaja kahte *i*-d. (Eriti raske on näiteks lauses *Osteti palju apelsine ja mandariine.*)
- tärpentIn   Lõhnab (haiseb) piisavalt ka ühe *i*-ga.
- vaselIn   On küll kahe *i*-ga, aga mingit erilist lõhna tal siiski ei ole.

Et jääks paremini meelde, kas on vaja kirjutada nõrk või tugev sulghäälik, annan mõnede sõnadele järgmise lisaseletuse:

- krokoDill   On võõramaa loom ega söö meie sibulat ja tilli.
- presiDent   Selleks tal need turvamehed ümber ongi, et kaitsta (nõrka *d*-d).
- kandiDaat   Meie memm või taat ei taha mingit suurt melu ja sagimist, et olla kuskile valitud, seepärast ei olegi sõna viimane silp *-taat*.

Siin vajab lisaseletust *presiDent*, sest mänguga õpime selgeks just sõna keskel oleva sulghääliku, mis ka käänamisel ei muutu: *presiDenti*, *presiDentide*, *presiDente*.

Sõnas saab mõistujutuga meelde jätta ka mitme tähe kirjutamist.

- aPloDeerima Alguses plaksutame kõvasti (*p*), siis vähem ja siis plaksutamine vaibub (*d*).
- rönTGen Algushetkel on kiirguse hulk tugev (*t*), siis see kohe lakkab (*g*).
- aneKDoot Mõnusa loo puhul pahvatame kohe valjusti naerma (*k*), siis muutub naer vaiksemaks (*d*).
- DeTeKtiiv Uurib kuritegu ja alguses pole tal peaaegu mingeid pidepunkte, kõik on ebamäärane (*d*), kuid hoolikas töö viib järjest täpsemate ja kindlamate tulemusteni; kõik järgmised tähed on tugevad (*t*, *kt*).
- arhiTeKT On ehituskunstnik, kelle jooniste järgi valmivad ehitised, peamiselt kivist, betoonist või muust tugevast materjalist, et hoone kokku ei kukuks. Seega on kõik tähed tugevad; ka sõnas *arhitektuur*.
- aTenTaat On tapmiskatse, tahetakse tõeliselt kurja, valmistatakse täpselt ette, minnakse kindla peale välja.

Viimase sõna puhul on vaja rõhutada, missugune täht täpselt on mängulise seletusega seotud, sest sõna muutmisel võib viimane sulghäälik *t* asenduda *d*-ga. Õnneks ei eksigi õpilased sõna lõpus, vaid just sõna keskel oleva tähega.

- BareTT Valmistatakse pehmest materjalist (*b*) ja katab meie kahte kõrva (*tt*).
- BriKeTT Algab nõrga *b*-ga, et ta läheks kergesti põlema, siis põleb kindlasti (*k*) ning lõpuks annab palju sooja (*tt*).
- ParkeTT Põrand peab olema tugev (*p*), et me saaksime seal kenasti kahe jalaga julgesti astuda (*tt*).

Eriti kolme viimase sõna puhul tuleb toonitada, et niisuguse seletusega saab meelde jätta just nimetavat käänat; õnneks toovad teised vormid kirjalikesse töödessa märksa vähem vigu (näiteks kirjutatakse õigesti *pooniti parketti*, *otsin baretti* või *briketiauto juba tuli*).

- AlfaBeet On tähestik ja selles võõrsõnalises vastes on kaks esimest tähte juba olemas – *a*, *b* (lastesalm *AB hakka pähe*).

Omaette rühmaks on kujunenud sõnad, millel õigekirja määrab rõhk, mis on kas sõna lõpus või ei ole. Aga on ka teistsugune meeldejätmise võimalus:

TabureT	Peab olema tasakaalus, muidu ei saa tema peal istuda.
KotleT	Peab olema mõlemalt poolt ühepalju praetud, et ta oleks maitsev.
KabineT	On kaunis, kui seal seisab mööbel paigal, kui põrand ei ole ühele poole kaldu (tasakaalust viiksid välja kaks <i>t</i> -d sõna lõpus).
pankroT	On nii halb ja õudne, et segaduse ja kaose märkimiseks piisab lõpus ühest <i>t</i> -st.

Kui on olnud õpilasi, kes ikka ajavad segamini sõnade *dušš* ja *tušš* õige kirjutamise, olen seletanud nii:

Dušš	On vesi, millega end pesta, see peabki olema mahe, pehme, õrn (<i>d</i>).
Tušš	1. On tint, mis peab paberile jätma jälje (<i>t</i>). 2. On pidulik muusika, mis mürtsub ikka päris kõvasti (<i>t</i>).

Siit on hea edasi seletada, kuidas kasutada mõlemas sõnas tähte š.

Tušš ja poTT	Nii nagu täht <i>t</i> käitub sõnas <i>pott</i> , teeb seda täht <i>š</i> sõnades <i>dušš</i> , <i>tušš</i> , <i>afišš</i> , <i>nišš</i> jt. Nimelt, kui <i>toit on peidus poti all</i> , siis <i>mina käin duši all</i> ; <i>köögis on potiriul</i> ja <i>koolis on duširuum</i> , <i>üks kolistas potiga</i> ja <i>teine joonistas tušiga</i> .
--------------	---

Rohkem ongi vaja meelde jätta, millal on üks š, kui seda, mil kõrv kuuleb õigesti kahte häälikut (*pani pottidesse*, *peitis niššidesse* vms).

Niisugust sõnapaaride meeldejätmist olen kasutanud ikka ja jälle nende, põhiliselt võõrsõnade puhul, mille õige kirjakuju kipub meelest minema, kui seda pole äsja korratud.

haLL,	Nii nagu sõnast <i>hall</i> ei kao selle käänamisel kunagi ühte
almanaHH	<i>l</i> -tähte, nii on ka <i>almanabh</i> alati kahe <i>h</i> -ga. (Lisaks muidugi ka sõnad <i>krahh</i> , <i>epohh</i> , <i>tsehh</i> , <i>tšehh</i> jt.)
ohutu eskimo	Nii nagu muutub sõna <i>ohutu</i> , muutub ka <i>eskimo</i> , näiteks <i>ohutute eskimote</i> .
väeti kaamel	Sama põhimõte.

vaadis on

- 1) kontsert
- 2) teemant
- 3) asfalt

Seega, kui on *vaatidest*, on ka *kontsertidest*, *teemantidest*, *asfaltidest*.

Osa õpilasi ei vaja kunagi mängulist õpetust ning mõned isegi pahan-davad, kui kuulevad imelikke lisaseletusi, kuigi eksivad ka selles kirju-tises näiteks toodud sõnade õigekirjas. Suur hulk õppijaid võtab aga „eeslisilla” rõõmuga vastu ning seletab varsti, kuidas mõnda muudki sõna endale meelde jätta. Ehk leiab igaüks oma nipi ja ega tund ikka igavamaks, tüütumaks lähe, kui küsida: „Kuidas nende presidentide-ga siis oli?”